Περίληψη της Ραψωδίας Ξ΄
(Ο Οδυσσέας επικοινωνεί με τον θεό)

[= Kimon Friar, Η «Οδύσσεια του» Ν. Καζαντζάκη, περ. ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΕΠΟΧΗ - Αφιέρωμα στο Νίκο Καζαντζάκη, μτφρ. Ζ. Κ., Δίφρος: Αθήνα, Φθινόπωρο 1958, σ. 106 – 110]

Σ' αυτή τη ραψωδία ακριβώς ο Καζαντζάκης αναπτύσσει τον πυρήνα της ασκητικής φιλοσοφίας του που τη δίνει ευρύτερα, πιο καθαρά και συστηματικά στο μικρό του βιβλίο *Ασκητική* (Salvatores Dei).

Ημέρα πρώτη (1 – 84). Ο Οδυσσέας ανεβαίνει όλη τη μέρα στο βουνό, ώσπου τη νύχτα βρίσκει ένα σπήλαιο, όπου θα κοιμηθεί κι όπου ούτε φαντάσματα ούτε δαιμόνια τολμούν να του επιτεθούν.

Ημέρα δεύτερη (85 – 161). Στο φως της αυγής ο Οδυσσέας βλέπει πως στους τοίχους του σπηλαίου του είναι ζωγραφισμένο με τρόπο πρωτόγονο ένα κυνήγι και χαιρετίζει τον αδερφοποιτό του, τον πρώτο δοξαρά. Αφιερώνει αυτή τη μέρα στο τραγούδι και στο χαρούμενο αγκάλιασμα ζωής κι ύστερα, μέρα μεσημέρι, ονειροπολεί για τον πιο βαθύ του πόθο, τη δυνατότητα αθανασίας· ένα μικρό σκουλήκι όμως που σκαλώνει πάνω στο στήθος του του θυμίζει πως είναι θνητός. Τη νύχτα κοιμάται και πάλι μέσα στο σπήλαιο.

Ημέρα τρίτη (162 – 443). Ο Οδυσσέας κάθεται σ' ένα ψηλό βράχο, φωνάζει το πουλί του θεού να κατεβεί και πέφτει σε σιωπηλή θεώρηση. Θυμάται την πρώτη του εμπειρία με τα τρία στοιχεία, τη γυναίκα, τη θάλασσα και τον θεό, πώς, μικρό παιδί ακόμα, είχε σχεδόν λιποθυμήσει, όταν για πρώτη φορά μυρίστηκε τα στήθη μιας γυναίκας και πώς, όντας δυο χρονών, είχε λιθοβολήσει τη θάλασσα φωνάζοντας άγρια: «Θε μου, και κάμε με θεό». Έτρωγε και γινόταν τα πράγματα που έτρωγε, μεγάλωνε κι έγινε έφηβος, παντρεύτηκε, απόχτησε γιο κι ύστερα πήγε στον πόλεμο. Μπουκωμένος από αναμνήσεις αναγνωρίζει ότι μυστηριώδεις, πρωτόγονες δυνάμεις μέσα του είχαν πολύ καταπιέσει την καρδιά του, που φώναζε ζητώντας να λευτερωθεί. Κοιτάζει μέσα στα κίτρινα μάτια της μικρής λεοπάρδαλής του και βλέπει τον εαυτό του σαν το αρχέτυπο της ανθρωπότητας, έναν σπηλαιάνθρωπο· μνήμες προγονικές κοχλάζουν μέσα του, μίση σκληρά, αδιάντροπες επιθυμίες και καταπνίγουν την ψυχή του· αντιλαμβάνεται σε όλες τις μορφές της έμψυχης ύλης το αχανές της εξελιχτικής ανάπτυξης του ανθρώπου από την αδρανή ύλη ίσαμε τον άνθρωπο και το πνεύμα. Όταν βασιλεύει ο ήλιος, κοιμάται πάνω στο βράχο κι ονειρεύεται πως η καρδιά και το μυαλό του μαλώνουν σαν ένα αντρόγυνο παντρεμένο από χρόνια. Η θηλυκιά καρδιά δεν είναι ικανοποιημένη με τα όρια του νόμου και της τάξης που το συνεσταλμένο μυαλό διαρκώς υψώνει, ζητάει να σπάσει τη ρουτίνα, ν' αποτινάξει το ζυγό, να ρίξει κάτω το μεσότοιχο των φαινομένων και να βουτηχτεί μέσα στον άλλο κόσμο κάτω,

μέσα στην άβυσσο, μέσα στο θεό. Το αρσενικό μυαλό όμως τη μαλώνει και της λέει να ’ναι ευχαριστημένη μ’ αυτό που είναι ορατό και χεροπιαστό. Όταν η αιώνια κραυγή του ανθρώπου φωνάζει βοήθεια, το μυαλό φεύγει μακριά, η καρδιά όμως χύνει το αίμα της, για να μπορέσουν τα φαντάσματα των προγόνων να το πιουν και να ξαναζήσουν. Το άτομο εντούτοις πρέπει να διαλέξει ποιον απ’ τους προγόνους του δέχεται, για να ξαναζήσει κι ακόμα τι θέλει να κρατήσει απ’ την κληρονομιά του και την ιστορία του. Ο Οδυσσέας αποσπρώχνει εκείνους που επιθυμούν να ζήσουν μονάχα για τις υλικές αξίες· αρνιέται τον πατέρα του Λαέρτη, γιατί ένας πατέρας πρέπει πάντα να παραχωρήσει τη θέση του στο παιδί του. Αρνιέται τους προγόνους του, γιατί η γη έχει βγάλει καλύτερους απ’ αυτούς, αρνιέται ακόμα και τον αγαπητό του φίλο καπετάν Στρειδά, γιατί ο κόσμος πρέπει να κυβερνηθεί όχι μονάχα απ’ την αγάπη, μα σύμφωνα με αρχές πιο άσπλαχνες, σύμφωνα με κείνο που υπάρχει σαν ανάγκη επιταχτική. Μονάχα όταν οι τρεις μεγάλες Μοίρες του πλησιάζουν, τότε ο Οδυσσέας δίνει να πιουν απ’ το αίμα του. Πίνει ο Τάνταλος και κατηγορεί τον Οδυσσέα ότι σχεδιάζει να χτίσει μια πολιτεία και ν’ αποκατασταθεί κι ότι έτσι προδώνει την ανειρήνευτη καρδιά του, την ασίγαστη αναζήτηση. Πίνει ο Ηρακλής κι ο Οδυσσέας τον χαιρετίζει σαν τον ήρωα που με τους δώδεκα άθλους του οδήγησε την ανθρώπινη σάρκα προς ένα πνευματικό εξαγνισμό και κλαίει που τον βλέπει τώρα λιγνεμένο από το θάνατο. Ο Ηρακλής προτρέπει τον Οδυσσέα να συμπληρώσει το έργο που αυτός ο ίδιος είχε αφήσει ατέλειωτο, να προχωρήσει προς τον δέκατο τρίτο και τελευταίον άθλο (την αθανασία), μόλο που ο ίδιος δεν μπορεί να ξεχωρίσει τι μπορεί να είναι τούτο.

Ημέρα τέταρτη (444 – 736). Όταν ξυπνά ο Οδυσσέας, αντιλαμβάνεται πόσα φαντάσματα κουβαλά στη ροή του αίματός του, γνωρίζει τώρα ότι είναι το αποτέλεσμα απ’ όλες τις πράξεις αυτών των φαντασμάτων κι ακόμα από κείνες που θα επιθυμούσαν να κάνουν. Αυτός ο ίδιος, όπως όλοι οι άνθρωποι, είναι μια γέφυρα ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον κρατώντας μέσα του τους πεθαμένους, τους ζωντανούς, τους αγέννητους. Η αντίληψη ότι κουβαλά μέσα του άπειρο βάθος λευτερώνει τον Οδυσσέα από ό,τι ήταν ίσαμε τώρα, απ’ το ίδιο το εγώ του, έτσι τώρα πια γνωρίζει πως πρέπει να πάει πέρα απ’ το ίδιο το εγώ, στους προγόνους της φυλής του. Βλέπει όμως την τρίτη Μοίρα του, τον Προμηθέα καρφωμένο σ’ ένα βράχο κι αποτείνεται σ’ αυτόν σαν πατέρα της φλόγας και του νου, σαν «το νου του θεομάχου ανθρώπου», σαν εκείνον που σταθεροποίησε τον άνθρωπο στη γη κι όμως ώθησε το μυαλό του ανθρώπου προς τον ήλιο. Ο Προμηθέας παραπονιέται πως απέτυχε εγκαταλειμμένος και προδομένος απ’ τον άνθρωπο που αυτός είχε δημιουργήσει κι ότι δεν μπόρεσε «τον πιο τρανό να ξετελέψει αγώνα», ότι δεν μπόρεσε ούτε να ειρηνέψει με τον θεό ούτε να τον σκοτώσει, λέει πως:

Πέρα απ’ τη φλόγα κι απ’ το φως, πιο πέρα από το χάρο, γιε μου,
τ’ ολοστερνό πελέκι αστροκοπάει, γιομάτο μαύρον αίμα.

Εξαφανίζεται ο Προμηθέας και η Μεγάλη Κραυγή που φωνάζει βοήθεια ακούεται ν' αντηχεί και πάλι. Ο Οδυσσέας τώρα βυθίζεται πέρα απ' τη δική του ιδιαίτερη φυλή, μέσα στο αίσθημα αδελφοσύνης για όλες τις φυλές· καταλαβαίνει ότι κι αυτός, όπως όλοι οι άνθρωποι, είναι μονάδα στο ρεύμα της εξέλιξης όλης της ανθρωπότητας. Η φωνή της Μάνας Γης όμως μέσα του τον διατάζει να προχωρήσει πέρα απ' τα όρια της ίδιας της φυλής των ανθρώπων, να ειρηνέψει με τη φύση ακέρια, με τα ζώα και τα δέντρα, να τη διευθύνει τώρα αυτός και να της πει τι να κάνει (ωσάν τώρα στην κλίμακα της εξέλιξης να μπορεί ο άνθρωπος να προχωρήσει πέρα απ' την ανάγκη και να διευθύνει ο ίδιος την πορεία της ζωής). Στ' όνειρό του τη νύχτα εκείνη ο Οδυσσέας αισθάνεται τον εαυτό του σαν ένα μέρος όλης της έμψυχης κι άψυχης φύσης, αισθάνεται τον εαυτό του μαζί με τα πουλιά, τα ζώα, τα έντομα, τους βράχους και τη θάλασσα, ώσπου αγγίζει τις πιο βαθιές προγονικές και πρωταρχικές πηγές του σύμπαντος, τους ανεξιχνίαστους κι ανήλεους ρυθμούς, όπου η ζωή κι ο θάνατος δεν ξεχωρίζουν.

Ημέρα πέμπτη (737 – 950). Την επόμενη μέρα κατά την αυγή ο Οδυσσέας νομίζει πως οι άνθρωποι και τα ζώα στους τοίχους της σπηλιάς του ζωντανεύουν και στριφογυρίζουν γύρω του σε χορό· πολύ γρήγορα αισθάνεται τον εαυτό του να πιέζεται σφιχτά από τα φαντάσματα της πρωταρχικής ζωής, ώσπου όλοι τους ανοίγουν δρόμο, για να περάσει ο νεροβούβαλος, ο πιο αρχαίος πρόγονος, η μεγάλη μάζα της μισοκοιμισμένης ζωής που μέσα σ' αυτή η ψυχή μόλις αρχίζει να φτεροκοπά. Αφού περάσει ο νεροβούβαλος, ο Οδυσσέας ανοίγει τα μπράτσα του, για να καλωσορίσει τον άμεσο πρόγονο του ανθρώπου, τον πίθηκο, και τον προσφωνεί με τιμές κι αγάπη. Ύστερα στρέφεται σ' όλα τ' άλλα πλάσματα απ' τα οποία κατάγεται ο άνθρωπος, ακόμα και στον ταπεινό μπούρμπουλα της κοπριάς και στο βόδι· μέσα στο μυαλό του όλα φιλιώνουν, το λιοντάρι και το ελάφι· καλωσορίζει τα πουλιά και τα έντομα, ώσπου η ταύτισή του με τα ζωντανά πλάσματα γίνεται τέλεια, καθώς με τις ανοιξιάτικες βροχές εκείνη τη νύχτα όλα τα πλάσματα ζητούν καταφύγιο μέσα στο σώμα του και μέσα στο μυαλό του.

Ημέρα έκτη (951 – 1246). Πάνω στην κατάβρεχτη γη την ώρα της αυγής ο Οδυσσέας αφουγκράζεται μέσα στο στήθος του μιαν αρσενικιά και μια θηλυκιά φωνή. Η θηλυκιά καρδιά μ' αγάπη και τρυφερότητα καλεί το Πνεύμα (τον θεό), που είναι ακόμα βυθισμένο σε λασπωμένες ρίζες και σάρκα ζωώδη, λαχταρά να το καταστήσει πιο ανθρωπινό, για να τ' οδηγήσει ακόμα πιο πέρα στην εξελικτική του άνοδο. Το Πνεύμα προειδοποιεί πως είναι άγριο κι αιμοβόρο, όταν όμως η καρδιά καλεί και πάλι με αγάπη, το Πνεύμα ξεπετιέται, καθώς θα το ήθελε η καρδιά, με τη μορφή ενός ευγενικού νέου. Τώρα ο Οδυσσέας ακούει το Πνεύμα (ή θεό) να μουγκρίζει εντός του ανεβαίνοντας διαρκώς ένα δρόμο ματωμένο μέσα από όλη την άψυχη και την έμψυχη ύλη και τελικά μέσα απ' τον άνθρωπο. Δέντρα και ζώα καταπνίγουν το θεό κι ούτε καν του ανθρώπου η ψυχή μπορεί να βαστάξει τη διαρκή

ανοδική του ένταση, γι' αυτό παρακαλεί τον Οδυσσέα να τον βοηθήσει, καθώς πολεμάει να λευτερωθεί· ο θεός είναι περίφοβος, γιατί δεν βλέπει το τέλος της σκοτεινής ανάβασης και σκοντάφτει παλεύοντας ν' ανέβει προς τα πάνω.

Ο Οδυσσέας κάνει τάμα ν' αφοσιωθεί στην απελευθέρωση του πνεύματος που κραυγάζει μέσα του ζητώντας βοήθεια· βλέπει τούτη τη ζωική παρόρμηση μέσα σ' όλα τα πράγματα, στον καρπό που τρώει, στο σπόρο που φυτεύει· τα πάντα είναι μια διατροφή σε σχήμα κύκλου: «Γενήκαν τα πουλιά, τα πωρικά και το νερό Δυσσέας». Φτάνει στη διαπίστωση ότι ο θεός κραυγάζει αιώνια μέσα στον άνθρωπο, για να λευτερωθεί.

Τώρα ο ποιητής αποτείνεται στον Οδυσσέα, για να του πει ότι έχει ξεπεράσει τους περιορισμούς του εγώ του, της φυλής του, όλης της ανθρωπότητας, ακόμα κι όλων των έμψυχων κι άψυχων πραγμάτων, αφού άκουσε και κατάλαβε τη Μεγάλη Κραυγή, που πνίγεται όχι μόνο μέσα σ' όλα τα κορμιά μα και σ' όλες τις ψυχές και παλεύει ν' ανέβει ακόμα ψηλότερα. Αυτή την επίμονη πάλη προς μια ολοένα μεγαλύτερη καθαρότητα μερικοί την ονομάζουν αγάπη, άλλοι θεό, μερικοί θάνατο και μερικοί Μεγάλη Κραυγή. Η ψυχή τώρα δεν φαίνεται στον Οδυσσέα παρά μονάχα σαν ένα φιτίλι που το φλεγόμενο Πνεύμα κατακαίει, καθώς λαχταρά γι' άλλο προσάναμμα, για να μπορεί να καίει με μια φλόγα πιο αραιωμένη. Κάνει τάμα να χτίσει μιαν ιδανική πολιτεία που θα ενσωματώνει για πάντα το όραμά του. Τραγουδώντας από χαρά ο Οδυσσέας έξαφνα βλέπει ένα όραμα του θεού που η μορφή του υφίσταται πολλές αλλαγές: τον βλέπει σαν τον Τάνταλο, τον Ηρακλή, τον Προμηθέα, σαν ορμητικές στρατιές που συμβολίζουν την πολεμικότητα του πνεύματος και τελικά σαν ένα γέρο αλάνη, έναν απόβλητο της κοινωνίας, διαρκώς καταφρονεμένο και κατατρεγμένο, που πάνω του διάκρινε:

την άγρια πίκρα και το πείσμα του και τ' άπατά του μάτια·
φωτιές ξεχώρισε στα μάτια του και φίδια να σαλεύουν
κι αιματωμένη στράτα ατέλειωτη βαριά ν' ανηφορίζει.

Τον Οδυσσέα τον λυγίζει η συμπόνια κι ύστερα γεμίζει η ψυχή του γαλήνη, καθώς λάμπουν ταυτόχρονα στις αντίθετες άκρες του ορίζοντα ο ήλιος που βασιλεύει κι η πανσέληνος.

Ημέρα έβδομη (1247 – 1410). Μια εσωτερική φωνή κοροϊδεύει τον Οδυσσέα λέγοντάς του πως τα παλάτια που χτίζει στον αέρα δεν έχουν καμιάν αξία, εκτός πια αν πραγματοποιηθούν, αν γίνουν άμεση πράξη, έργα και κατορθώματα· με χαλίκια, με πηλό και με λάσπη χτίζει ένα υπόδειγμα της καινούργιας πολιτείας που σκοπεύει να δημιουργήσει κι ύστερα ορμά στην κατηφοριά του βουνού· γνωρίζει πως ο κόσμος δημιουργήθηκε, όταν συγκρούστηκαν δυο αντίθετες δυνάμεις, μια αρσενική κι η άλλη θηλυκή, στο χώρο όπου συνθλίβονται φαινόμενα και σκέψεις. Με την πράξη ο άνθρωπος

πελεκά τα δάση, φτιάχνει πλοία και με το πολύτιμο φορτίο τους ο θεός, πληγωμένος και καταματωμένος, περνά πάνω απ' τη φοβερή άβυσσο παλεύοντας διαρκώς χρόνο πάνω σε απελπισμένο χρόνο για

ν' ανασηκώσουν απ' τα κύματα τ' ανύπαρχτα ακρογιάλια.

Μια φωνή μέσα του σπρώχνει τον Οδυσσέα να μεταχειριστεί όλες τις ικανότητες της σκέψης και της φαντασίας του, για να πλάσει τη φύση και τη ζωή σύμφωνα με την εικόνα τους, γιατί έτσι ο άνθρωπος όχι μόνο ελευθερώνει τον θεό μα και φτιάχνει έναν θεό. Ο Οδυσσέας αγκαλιάζει την Κυρα-Πράξη σαν το γαμπρό που αγκαλιάζει την καρπερή νύφη και βιάζεται να προχωρήσει στην πραγματοποίηση, στο χτίσιμο της ιδανικής πολιτείας του.

(Αντιγραφή - επιμέλεια κειμένου: Βασίλειος Α. Γεώργας)